

Huvudidéer

Detta är en teori om hur sociala strukturer utvecklas.

En social struktur är, som alla andra strukturer, ett resultat av *rörelser* (skeenden, händelser, förändringar). Detta gäller alla delar av naturen. Atomerna, som hålls samman av en balans mellan positiva och negativa krafter, snökrystallerna, vattenvirvlar, dna-molekylernas omvandling till levande organismer av olika slag, ett myrsamhälle, tonföljden hos fåglarnas sång och det mänskliga medvetandet eller tänkandet är några exempel på detta. Utan rörelser kan en social struktur inte uppstå, utan rörelser kan den inte bestå.

Med *rörelse* menar jag i detta sammanhang de rörelser som frambringas av mänskliga individer. Hit räknar jag alla typer av fysiska eller kroppsliga skeenden som (1) kan vara kausalt verksamma, d.v.s. som direkt eller indirekt kan påverka andra människor, och som (2) kan iakttas utifrån, d.v.s. av andra människor. Hit hör således allt ifrån rörelser med armar och ben till frambringandet av ord och andra ljud.

Några andra begreppsbestämningar:

- 1) Med *social* menar jag något som har att göra med människan i hennes egenskap av mänsklig individ som interagerar med andra individer av samma slag som hon själv.
- 2) Med *struktur* menar jag ett mönster av relationer mellan individer som är oberoende av var och en av de individer som det består av och som därför kan upprepas av andra individer på andra platser och vid andra tidpunkter.
- 3) Med *social struktur* menar jag ett mönster hos de mänskliga individernas interaktion med varandra.

Detta är alltså en teori om hur det mänskliga samhället utvecklas eller, försiktigare uttryckt, om några av de viktigaste drivkrafterna och mekanismerna hos denna utveckling.

Vad gör en rörelse social? Vad innebär det att en rörelse är social?

För att en rörelse ska vara social måste den individ som utför den (1) ha ett *mål* med den som (2) kan *uppfattas utifrån*, d.v.s. som kan uppfattas av andra individer.

Orsaken till att en social rörelse måste ha ett utifrån uppfattbart mål är att det är en förutsättning för att rörelsen ska kunna *upprepas*.

Det är genom att en individs rörelser kan upprepas av andra individer som de kan ligga till grund för utvecklandet av sociala strukturer.

Det sociala hos en rörelse, d.v.s. den sociala potentialen hos den, ligger i att den kan upprepas.

Orsakssambandet kan sammanfattas på följande sätt: (1) om en rörelse saknar ett mål saknar den en struktur som kan upprepas, (2) om en rörelse har ett mål som inte kan uppfattas av andra individer kan de inte upptäcka rörelsens struktur och då kan de följaktligen inte heller upprepa den och (3) om andra individer inte kan upprepa en rörelse kan den inte ligga till grund för några sociala strukturer.

En i detta sammanhang särskilt viktig kategori av rörelser är de som riktar sig mot eller direkt berör individer som själva har en förmåga att utföra sociala rörelser eller, mer exakt, som uppfattar sig själva eller som uppfattas av andra som utrustade med denna förmåga.

Detta beror på att dessa rörelser i regel kommer att uppfattas som målinriktade av de individer som (1) själva har förmågan att handla målinriktat och som (2) kan uppfatta denna förmåga hos sig själva.

Genom att dessa rörelser är särskilt lätta att uppfatta som målinriktade kommer de att spela en nyckelroll vid utvecklandet av de sociala strukturerna.

Incitamentet att betrakta en rörelse som målinriktad eller avsiktlig förstärks ytterligare om den som uppfattar rörelsen själv berörs av den eller om den berör någon som han är nära förbunden med. Detta incitament är så starkt att det gör att man uppfattar rörelser som målinriktade trots att de inte utförs av någon medveten individ. Ett exempel på detta är uppfattningen av vissa betydelsefulla naturskeenden, som t.ex. torka och regn, som straff eller belöningar.

En princip: Ju lättare ett mål är att hantera (att avgränsa, förstå och uppnå), d.v.s. ju lättare det är

att upprepa de rörelser som leder fram till det, och ju större utbyte man får av det (vinst i förhållande till arbetsinsats, risker och andra kostnader) desto större är dess sociala potential.

Denna princip skulle kanske kunna uttryckas i en formel med huvudinnebörden vinst per tidsenhet är lika med social potential: $v/t = sp$.

Rörelseskalor

De sociala rörelsernas område kan avgränsas och struktureras med hjälp av ett antal successivt allt mer specifika rörelseskalor:

- 1) Från rörelser utan något förutbestämt mål till rörelser mot ett förutbestämt mål.
- 2) Från rörelser mot ett nytt mål, d.v.s. mot ett mål som ingen individ i gruppen tidigare har haft, till rörelser mot ett redan etablerat mål, d.v.s. mot ett mål som någon individ i gruppen redan har haft.
- 3) Från rörelser mot ett mål som har valts av den individ som försöker uppnå det till rörelser mot ett mål som har bestämts av yttre faktorer, d.v.s. av faktorer som den individ som försöker uppnå det inte har någon kontroll över.
- 4) Från rörelser mot ett mål som har bestämts av yttre faktorer som inte anger vilket mål som ska uppnås till rörelser mot ett mål som har bestämts av yttre faktorer som anger vilket mål som ska uppnås.
- 5) Från rörelser mot ett mål som har bestämts av yttre faktorer som anger vilket mål som ska uppnås men inte hur det ska uppnås till rörelser mot ett mål som har bestämts av yttre faktorer som anger såväl vilket mål som ska uppnås som hur det ska uppnås.

Dessa skalor beskriver tillsammans en skala som går från frihet och oberoende till tvång och beroende eller, annorlunda fattat, från oplanerat och okontrollerat handlande till successivt allt mer strukturerat och kontrollerat.

De sociala rörelserna kan anta många olika värden mellan ytterpunkterna på dessa fem skalor. En rörelse kan t.ex. ha ett mer eller mindre bestämt mål (ju mer bestämt det är desto närmare ligger det rörelser-mot-mål punkten på skala 1, ju mindre bestämt det är desto närmare ligger det rörelser-utan-mål punkten på den) och en rörelses mål kan t.ex. bestå av en kombination av både nya och etablerade element (ju fler eller ju viktigare de nya elementen är desto närmare ligger rörelsen nya-mål punkten på skala 2, ju fler eller ju viktigare de etablerade elementen är desto

närmare ligger rörelsen etablerade-mål punkten på den).

Dessa skalor beskriver olika sidor av de utifrån uppfattbara rörelsemålens område. Så är t.ex. de mål som bestäms av yttre faktorer lättare att uppfatta för andra individer än de mål som bestäms av den handlande individen själv och av de mål som bestäms av yttre faktorer är givetvis de mål som är explicita, t.ex. genom att de har uttryckts med ord eller andra tecken, lättare att upptäcka – såväl för den handlande individen själv som för andra individer – än de mål som inte är det.

En invändning: Hur yttre faktorer bestämmer en rörelses mål är ofta svårt att avgöra. Detta beror dels på den stora mängd yttre faktorer som kan vara verksamma i en och samma situation, dels på att en faktor kan ge upphov till flera olika handlingar och dels på att en handling kan drivas fram av flera olika faktorer. Vad beträffar de mål som en individ själv bestämmer är möjligheterna för andra individer att bli klar över vilka dessa är i hög grad beroende av hur den kommunikativa situationen är beskaffad. Om det finns gemensamma kommunikationsmedel och om det finns en önskan eller ett behov av att kommunicera är det snarare lättare att få kunskap om de mål som den handlande individen själv ställer upp för sig än om andra mål.

En rörelsetypologi

Med utgångspunkt i ovanstående rörelseskalor kan vi nu göra upp en typologi över de sociala rörelserna.

1. Rörelser utan mål

En rörelse som inte syftar till att åstadkomma något, som inte bygger på en – medveten eller instinktiv – avsikt, saknar upprepbar struktur. En sådan rörelse saknar därmed social potential. Den är icke social.

Men kan inte alla rörelser upprepas åtminstone i teorin? Och finns det inte många enkla oavsiktliga rörelser som det är lätt att upprepa i praktiken? För att man ska kunna upprepa en oavsiktlig rörelse måste man (1) uppfatta den, (2) inse att den är oavsiktlig och (3) ha för avsikt att upprepa den. Det innebär att den som upprepar en oavsiktlig rörelse kommer att utföra en *ny* rörelse som har som mål (= avsikt) att upprepa den oavsiktliga rörelsen och som är strukturerad för att uppnå detta mål.

2. Rörelser mot mål

Detta är de sociala rörelsernas grundform. Alla sociala rörelser tillhör denna kategori eller någon av dess underkategorier.

Det finns inget som en spelar större roll för oss människor än vilka mål vi har. Våra mål utövar ett avgörande strukturerande inflytande på den värld vi lever i och på vårt handlande i den. Genom att de strukturerar vårt handlande strukturerar de vår väg genom världen. Genom att strukturera vår väg genom världen strukturerar de de delar av den som är av störst betydelse för oss.

Det är genom att man vill uppnå något som företeelserna i världen får en betydelse för en. Det är genom att man vill uppnå något bestämt som företeelserna i världen får en bestämd betydelse och sätts i betydelsemässiga relationer till varandra. När man vill uppnå ett visst mål sätts företeelserna i relation till detta mål och ordnas inbördes efter den betydelse (man tror eller upplever att) de har för detta mål. Viljan att uppnå något frambringar en kausal mål-medel struktur hos (en del av) världen. Utan denna vilja hade någon sådan struktur inte kunnat uppstå. Utan strukturer av detta slag hade världen saknat den ordning och mening som den nu har för oss.

För den som vill uppnå något är världen en annan än för den som inte vill göra det. För den som vill uppnå ett visst mål är världen en annan än för den som vill uppnå ett annat.

2.1. Rörelser mot nya mål

Denna uppsats är en undersökning av hur enskilda individers målinriktade rörelser genom upprepning frambringar strukturer som kan ligga till grund för olika former av gruppbildningar, d.v.s. olika former av ömsesidiga, regelbundna och varaktiga relationer mellan (ett begränsat antal) enskilda individer. En grupp kan i detta sammanhang därför definieras som bestående av de individer som på ett ömsesidigt, regelbundet och varaktigt sätt kan uppfatta och därigenom upprepa eller på något annat sätt anpassa sig till varandras målinriktade rörelser.

Med utgångspunkt i denna definition kan ett nytt mål definieras som ett mål som ingen av

individerna i en bestämd grupp tidigare har försökt uppnå. Av detta följer bl.a. att ett mål kan vara nytt i en grupp samtidigt som det är etablerat i en annan.

Vari ligger då betydelsen hos ett nytt mål i förhållande till ett etablerat?

Eftersom varje mål måste ha varit nytt någon gång i en grupps historia är de processer som leder fram till uppkomsten av nya mål avgörande för att det över huvud taget ska kunna finnas några mål och alltså för att det ska kunna finnas några sociala rörelser och strukturer.

En invändning och ett svar: Men finns det inte vissa typer av grupper, t.ex. familjegrupper, d.v.s. små grupper individer som håll samman av sina släktband, som inte bara föregår de målinriktade rörelserna utan dessutom utgör en förutsättning för att upprepningarna av de målinriktade rörelserna ska kunna bli sociala, d.v.s. få en gruppbildande eller gruppstärkande effekt? Släktskapsrelationerna och den fysiska och känslomässiga närhet som traditionellt är förbunden med dem utgör en viktig grund för uppfattandet och upprepandet av de målinriktade rörelserna; de möjliggör och underlättar uppfattandet av dem och ger starka incitament för att upprepa dem. Utan dessa relationer är det tveksamt om uppfattandet och upprepandet av andra individers målinriktade rörelser hade kunna få någon betydelse för oss. Men det är inte desto mindre handlandet, uppfattandet av det målinriktat handlandet och upprepandet av detta handlande, som frambringar de sociala relationerna och formar dem till grupper. Detta gäller även mellan nära besläktade individer. En kvinna må ha en genetiskt betingad drift att ta hand om sitt barn och en man må ha en motsvarande drift att skydda sin familj, men det är först när dessa drifter omsätts i målinriktat handlande som de kan uppfattas och upprepas av andra, d.v.s. det är först när de s.a.s. lösgör sig ur individen och blir en del av yttervärlden, d.v.s. blir något som andra individer kan förhålla sig till på ett likartat sätt, som de kan få en gruppbildande effekt. En familj är inte en grupp p.g.a. att individerna i den är släkt med varandra och står varandra nära i fysisk och känslomässig mening, utan för att de utgör en handlingsgemenskap där de olika familjemedlemmarnas mål är förbundna med varandra och där deras försök att uppnå dessa mål är anpassade till varandra.

Ett nytt mål gör nya sociala rörelser möjliga och vidgar därigenom området för de sociala rörelserna. Ju fler nya mål som tillkommer desto större och komplexare kan området för de sociala rörelserna bli. Men för att detta ska ske måste de nya målen först etableras.

2.2. Rörelser mot etablerade mål

Ett etablerat mål är, enkelt fatta, ett mål som någon eller några individer i en grupp har försökt uppnå tidigare.

För att ett mål ska bli etablerat räcker det inte att någon har försökt uppnå det. Det har givetvis också stor betydelse vilket målet är, d.v.s. vilka konsekvenser det får, och om de som har försökt uppnå det har varit framgångsrika eller ej. Att ett mål är uppnåeligt är av lätt insedda skäl av stor betydelse för dess möjligheter att etablera sig, men det är faktiskt inte något nödvändig villkor. I princip finns det inget som hindra ett mål från att bli etablerat trots att ingen (ännu) har lyckats uppnå det. Det finns i själv verket många exempel på sådana mål, t.ex. de s.k. Millennieproblemen inom matematiken.

De sociala rörelserna består av rörelser mot etablerade mål. Det är i och med att ett mål etableras i en grupp som rörelserna mot det kan få social betydelse, d.v.s. verka utvecklande och stärkande eller stagnerande och försvagande på de strukturer som håller samman individerna i gruppen.

Den stora frågan här och i uppsatsen i sin helhet gäller hur många gånger, i vilka sammanhang, på vilka sätt och av vilka individer en målinriktad rörelse måste upprepas för att den ska bli tillräckligt etablerad för att få social betydelse. På denna fråga finns det givetvis inte något enkelt och allmängiltigt svar. Det är viktigt att vara medveten om att de rörelser som leder till att nya mål utvecklas till etablerade mål kan se ut på många olika sätt och att de varken behöver hänga ihop med varandra, gå i en och samma riktning eller vara snabba och lättöverskådliga.

2.2.1. Rörelser mot mål som bestäms av de individer som försöker uppnå dem

I typfallet för denna rörelsekategori är det den individ som utför de målinriktade rörelserna som bestämmer vilka rörelser hon ska upprepa och när, hur och varför hon ska göra det.

Vad är ett fritt val? När är ett val fritt och när är det inte fritt? Jag kan inte fördjupa mig i dessa svåra frågor här utan är tvungen att nöja mig med ett par enkla definitioner. Ett fritt val är ett val där det är den väljande individen som spelar den avgörande rollen för vad som sker. Om valet står mellan mål A och mål B så är valet fritt om det är individens egna behov, värderingar,

kunskaper, bedömningar etc. som avgör vilket mål hon rör sig mot. Ett icke fritt val är motsatsvis ett val där det är någon annan eller något annat än den väljande individen som spelar den avgörande rollen. Eftersom det finns en mycket stor mängd inbördes mycket olikartade faktorer som kan påverka utgången av ett val och eftersom den faktor eller, rättare sagt, den förening av faktorer som utgörs av den väljande individen varken är fullständigt beroende eller fullständigt oberoende av övriga faktorer kan ett val (på ett maximalt generellt plan) fattas som en kausalt komplex och motsatsfylld situation som präglas av en viss grad av frihet.

Vari ligger då den sociala betydelsen hos de fria valen? Hur påverkar de fria valen de sociala rörelserna och deras konsekvenser? Den avgörande skillnaden i social betydelse mellan de fria och de icke fria valen har att göra med mängden hos antalet av varandra (relativt) oberoende beslut i ett samhälle. I ju större utsträckning de enskilda individerna själva bestämmer vilka målinriktade rörelser de ska utföra desto fler fristående beslut kommer att styra de sociala rörelserna i samhället. En successiv ökning av antalet fristående beslut i förhållande till antalet individer i samhället kommer på sikt att få många betydelsefulla konsekvenser. Några av dessa är följande: (1) de sociala rörelserna kommer att täcka en större del av det tillgängliga rörelseområdet och fördela sig jämnare över det, (2) fler nya rörelsemöjligheter kommer att utvecklas och dessa möjligheter kommer att utforskas av fler individer och i större detalj, (3) både fler framgångsrika och fler misslyckade rörelser kommer att utföras och (4) de sociala strukturer som samhället består av kommer såväl att bli fler och mer varierade som förändras snabbare och lättare. Dessa konsekvenser kommer i sin tur att ge upphov till andra. Men vilka dessa blir är det svårare att förutsäga, eftersom detta i högre grad beror på de enskilda individernas egenskaper och på den konkreta situation de befinner sig i.

Kvantitet och kvalitet är här som i så många andra sammanhang nära förbundna med varandra. Kvantitativa ökningar eller minskningar, även små och långsamma, kan (på sikt) ge upphov till (stora) kvalitativa förändringar.

Det ligger nära till hands att anta att en ökad valfrihet ger upphov till en ökning av antalet valmöjligheter. Men så enkelt förhåller det sig inte. Samtidigt som valfrihet kan ge upphov till många fler valmöjligheter än tvång i en och samma situation har valfriheten inte samma förmåga som tvånget att skapa och upprätthålla kulturell kontinuitet hos ett samhälle. Kulturell kontinuitet är en förutsättning för att valmöjligheter ska kunna ackumuleras och vidareutvecklas från generation till generation. Om den kulturella kontinuiteten i ett samhälle är svag kommer alltså

antalet valmöjligheter i det att bli färre än om den är stark. Eftersom den kulturella kontinuiteten har en av sina viktigaste förutsättningar i traditioner och gemensamma konventioner av olika slag och eftersom dessa i stor utsträckning skapas och upprätthålls genom olika former av vad som här definieras som yttre tvång kan tvånget alltså på sikt bidra till att öka antalet valmöjligheter. Detta är lika litet en paradox som att det är en paradox att människans frihet, d.v.s. hennes förmåga att handla på basis av självständigt fattade beslut, är beroende av att hon har en biologiskt betingad natur eller identitet, d.v.s. av att det finns en genetisk grund för hennes kroppsliga funktioner, behov och kognitiva förmågor som varken hon själv eller några yttre krafter kan förändra.

Valmöjligheterna uppstår ur en kombination av valfrihet och tvång. Hur den bästa kombinationen av valfrihet och tvång ser ut är en av (den normativa) samhällsvetenskapens grundfrågor.

2.2.2. Rörelser mot mål som inte bestäms av de individer som försöker uppnå dem

I typfallet för denna rörelsekategori är det någon annan eller något annat än den individ som utför de målinriktade rörelserna som bestämmer vilka rörelser hon ska upprepa och när, hur och varför hon ska göra det.

Det finns inga sociala rörelser som är positiva eller negativa i sig själva, d.v.s. i isolering från andra sociala rörelser. Om en social rörelse är positiv eller negativ, d.v.s. om den får positiva eller negativa konsekvenser, beror på i vilket sammanhang den utförs och i vilket förhållande den står till andra sociala rörelser. (För att detta påstående ska ha någon klar mening och kunna bedömas måste man givetvis definiera vad som utgör *en* social rörelse. Ett sätt att göra detta på är genom att definiera vad *ett* mål är.) Detsamma gäller för valfrihet och tvång. Varken friheten att själv kunna bestämma vilka mål man ska röra sig mot eller de olika inskränkningarna som denna frihet kan vara underkastad är någonting positivt eller negativt i sig själv. Om och i vilken mån de är positiva eller negativa beror på i vilket sammanhang de förekommer.

En allmän princip: Om valfrihet är något positivt i en viss situation eller inte är bl.a. beroende av hur inskränkningarna i den är beskaffade i denna situation; om inskränkningarna i valfriheten är något positivt i en viss situation eller inte är bl.a. beroende av hur valfriheten är beskaffad i denna situation. För att valfriheten ska kunna få en positiv betydelse för samhället måste det finnas vissa

inskränkningar i densamma och för att inskränkningarna i valfriheten ska kunna få en positiv betydelse för samhället måste det finnas ett visst utrymme för valfrihet mellan dem.

De sociala rörelsernas betydelse betingas av det samhälle där de utförs. Det är samhället som avgör om en viss rörelse har något värde eller inte och om den har ett värde vilket detta i så fall är. För de sociala rörelserna utgör samhället det grundläggande värdet. Den allmänna principen är att det som gynnar samhället har ett positivt värde medan det som missgynnar det har ett negativt. Det som gynnar ett samhälle är det som gynnar dess bestånd ur ett tidsperspektiv som betingas av (behoven hos) de människor som lever i det. Detta kan i en viss situation sammanfalla med det som gynnar förändringar i samhället medan det i en annan situation kan sammanfalla med motsatsen.

Vilka sociala rörelser gynnar ett samhälles bestånd och vilka missgynnar det? Hur avgör man vilka sociala rörelser som gynnar ett samhälles bestånd och vilka som missgynnar det? Något som spelar en viktig roll när man ska avgöra vilken betydelse en viss rörelse har för samhället är hur den förhåller sig till samspelet mellan valfrihet och tvång i det. Hur den förhåller sig till detta samspel bestämmer många av rörelsens konsekvenser och därmed en stor del av dess sociala betydelse. Den allmänna principen är att de sociala rörelser som överensstämmer med samhällets behov av valfrihet och tvång gynnar dess bestånd och att de som inte gör det missgynnar det. I en situation där individernas valmöjligheter ökar, t.ex. p.g.a. ny teknik och ekonomisk tillväxt, måste tvånget minska för att samspelet mellan valfrihet och tvång ska fungera så bra som möjligt och samhället som helhet ska gynnas. I en situation där individernas handlingsmöjligheter tvärtom minskar, t.ex. p.g.a. krig eller naturkatastrofer, måste tvånget istället öka för att samspelet ska fungera så bra som möjligt och samhället som helhet ska gynnas.

Hur (på vilket sätt och genom vilka åtgärder) valfriheten eller tvånget ska ökas eller minskas är en annan fråga. Det är inte självklart att svaret på denna fråga är politisk. Politiska åtgärder representerar definitionsvis ett tvång. För att man ska kunna genomföra politiska åtgärder måste man ha möjlighet att tvinga människor att acceptera dem om det skulle behövas. Politik som inte vilar på tvång saknar betydelse. Det är följaktligen störst chans att politiska åtgärder i form av ökad styrning av individernas rörelser i samhället får positiva konsekvenser i situationer där valfriheten minskar eller hotar att minska. Om politiska åtgärder av detta slag används i andra situationer är risken stor att de negativa konsekvenserna blir större än de positiva.

Det faktum att det alltid tar en viss tid innan de politiska åtgärdernas konsekvenser blir synliga innebär att det alltid finns en i förhållande till den tid det tar motsvarande stor risk att missuppfatta åtgärdernas betydelse och att p.g.a. dessa missuppfattningar vidta ytterligare felaktiga åtgärder. En begränsning av valfriheten i något avseende kan på kort sikt visa sig ha positiva konsekvenser för samhället, vilket kan motivera ytterligare frihetsinskränkningar, medan den på längre sikt visar sig få successivt allt större negativa konsekvenser. Det faktum att det alltid finns en viss grad av kausal obestämthet hos våra handlingar, en obestämthet som generellt sett blir större ju mer omfattande handlingarna är och ju fler andra handlingar de kommer i kontakt med, är ett skäl till att man alltid ska föredra valfrihet framför tvång när allt annat är lika. Men detta är bara en allmän och i praktiken ganska kraftlös princip, för i verkligheten finns det ju inga situationer som är exakt likadana.

Det finns många olika former av tvång. De skiljer sig åt genom att de inskränker friheten i olika avseenden och på olika sätt. Vilken social betydelse de har och vilka konsekvenser de ger upphov till varierar från typ till typ och från situation till situation. Att en viss form av tvång i en viss situation har en positiv betydelse för samhället och därigenom indirekt för valfriheten i det innebär inte att en liknande form av tvång i en liknande situation också kommer att ha en positiv betydelse. Medan vissa former av tvång som regel får samma konsekvenser för samhället finns det andra former av tvång som får mycket oregelbundna konsekvenser. Medan vissa former av tvång för det mesta spelar en positiv roll för samhället finns det andra former av tvång som för det mesta spelar en negativ. Dessa allmänna iakttagelser har för politikens del den konkreta konsekvensen att man alltid bör pröva sig fram när man försöker lösa ett problem, att man inte ska låsa fast sig vid storskaliga och långsiktiga planer och att man gör klokt i att inte försöka förbättra något som redan fungerar. Idealism och världsförbättrarambitioner är m.a.o. något som bör undvikas i politiken. De individer som drivs av dylika krafter är överraskande nog i regel mer intresserade av att använda politiken för att tillfredsställa sina egna behov än för att göra livet bättre för andra människor.

Till de former av tvång som spelar störst roll för samhället och som i många fall har stora positiva konsekvenser för det hör bl.a. (1) traditionerna och (2) det tvång som staten utövar med hjälp av lagarna i syfte att hindra enskilda individer och grupper från att utöva (ett alltför omfattande och långtgående) tvång mot andra.

2.2.2.1. Rörelser mot mål som bestäms av traditioner

Traditionsbetingade rörelser är ett typexempel på rörelser som inte bestäms av de individer som utför dem. Med tanke på hur stor roll traditionerna spelar i ett samhälle – inget samhälle kan utvecklas och bestå utan någon form av traditioner – är de traditionsbetingade rörelserna troligen det viktigaste exemplet på rörelser av detta slag.

Vad är en tradition? Jag ska inte försöka ge någon exakt definition av denna viktiga term här. En tradition är, allmänt fattat, ett beteendemönster som (1) överförs från en generation till en annan, vilket typiskt sett innebär från föräldrar till barn, (2) genom att den traditionsbärande generationen handlar i enlighet med detta mönster. En tradition överförs alltså inte (primärt eller huvudsakligen) genom beskrivningar, instruktioner, befallningar eller någon annan form av representationer utan genom att man realiserar den i handling.

Traditionerna kännetecknas av att de uppstår, förändras och försvinner genom spontan organisation, d.v.s. utan att några beslut har fattats eller några planer har genomförts. För att förstå traditionernas sociala betydelse, t.ex. vilken betydelse de har i förhållande till andra typer av sociala rörelser, måste man förstå vad det innebär att de utvecklas på detta sätt.

Spontan organisation är möjligt där de enheter som organiseras hålls samman av yttre och inre krafter som är tillräckligt starka och konstanta för att tvinga enheterna att interagera med varandra i bestämda former och inom bestämda gränser. Dessa krafter består i traditionernas fall först och främst av de mänskliga individernas biologiskt betingade och därför i väsentliga avseenden identiska behov och starkt likartade sätt att känna och tänka (uppfatta världen och andra människor på). De biologiskt betingade likheterna mellan mänskliga individer är en nödvändig men ej tillräcklig förutsättning för att spontan att social organisation ska kunna uppstå mellan dem.

Det finns inga samhällsvetenskapliga lagar för traditionernas utveckling. En tradition kan uppstå som ett resultat av att upprepningarna av en viss rörelse till slut blir så många och så regelbundna (hur många och hur regelbundna varierar från fall till fall) att rörelsen får ställning som ett mönster som alla följer, men den kan också uppstå plötsligt genom att en individ utför rätt rörelse i rätt sammanhang och därigenom skapar en kraftfull förebild för andra. Ett tänkbart exempel på det senare är den man som först kom på att han kunde visa att han hade fredliga avsikter genom att hålla upp i sin tomma högerhand i jämnhöjd med ansiktet.

Att traditionerna utvecklas genom spontan organisation och således vilar på processer som inte har något medvetet mål eller styrs av någon övergripande plan innebär bl.a. följande: (1) att traditionerna bygger på reella behov hos (individerna i) samhället och (2) att traditionerna är autonoma i förhållande till de enskilda individerna och grupperna i samhället.

En tradition uppstår till följd av att det finns ett behov av den i samhället. Men det finns inte något enkelt eller lagmässigt samband mellan traditioner och behov. Ett behov av att koordinera de enskilda individernas handlingar på ett övergripande plan kan (så gott som) alltid tillfredsställas av flera olika typer av traditioner och den tradition som faktiskt utvecklas för att tillfredsställa detta behov är (så gott som) aldrig den bästa möjliga. De förändringar en tradition genomgår betingas bl.a. av de förändringar som de behov den tillfredsställer genomgår och den betydelse och vitalitet den har är beroende av betydelsen och vitaliteten hos dessa behov. Denna koppling mellan samhällsreliga behov och traditioner ger samtidigt en förklaring till traditionernas autonomi. Traditionerna har liksom allting annat i samhället sin grund i de enskilda individernas handlingar (rörelser), men i och med att de traditionsbärande handlingarna styrs av behov som är gemensamma för ett stort antal (de flesta/alla) av dessa individer kan ingen enskild individ eller grupp på egen hand frambringa eller förändra en tradition.

Att traditioner inte är ett resultat av beslut och planmässigt handlande betyder givetvis inte att de inte kan påverkas genom målmedveten aktivitet. En väsentlig del av det politiska arbetet i de västerländska demokratierna har i modern tid syftat till att förändra eller bryta ner traditioner som den politiska majoriteten har uppfattat som odemokratiska i något avseende och detta arbete har åtminstone på kort sikt eller skenbart varit överraskande framgångsrikt, något som bl.a. förändringarna av de synsätt och ritualer som omger äktenskapet är ett exempel på. Men i samma mån som de individer som är delaktiga av en viss tradition lyckas förändra den på målmedveten väg (anpassa den till "tidens krav" eller göra den mer "rationell") förlorar den åtminstone för en tid sin autonomi i förhållande till dem och upphör därmed i realiteten att fungera som en tradition. När människor lyckas förändra en tradition i syfte att få den att fungera bättre eller i syfte att utnyttja den för sin egen vinnings skull, t.ex. som ett medel att kontrollera andra människor med, är det ofta ett tecken på att traditionen har försvagats eller rentav håller på att förlora sin betydelse. De målmedvetna försöken att förändra den bidrar ofta till att påskynda denna process ytterligare.

Ett samhälles motståndskraft mot yttre och inre påfrestningar är i hög grad beroende av traditionerna och deras styrka. Ju starkare de traditionsburna strukturerna i samhället är desto större är samhällets motståndskraft mot förändringar. Traditionerna kan förtrycka de enskilda individerna och hindra dem från att leva det liv de vill, men de kan också fungera som ett skydd mot statligt eller överhetligt förtryck. Samtidigt som traditionerna äger autonomi i förhållande till de enskilda individerna, vilket är förklaringen till varför de särskilt under perioder när samhället är stätt i snabb förändring kan verka hämmande och nertryckande på individerna, är det i kraft av starka traditioner som ett samhälle kan bevara sin autonomi i förhållande till en alltför kontrollbenägen statsmakt. Människans – den moderna autonomiälskande människans – politiska dilemma kan sammanfattas på följande sätt: det går inte vara oberoende av både staten och andra människor på samma gång. När vi försöker göra oss oberoende av andra människor gör vi oss beroende av staten istället. Om vi vill vara mindre beroende av staten måste vi acceptera att vi blir mer beroende av andra människor. Den väg vi väljer ut ur detta dilemma bestämmer i väsentliga avseenden vår politiska hållning.

Liksom det tar tid för en tradition att uppstå efter att ett behov av den har uppstått tar det tid för traditionen att förändras eller försvinna efter att behovet av den har förändrats eller försvunnit. Detta beror givetvis delvis på att det tar (lång) tid för behoven att formas och omformas på den sociala nivån. Men även om man tar med detta i beräkningen släpar förändringarna på traditionernas nivå efter i förhållande till förändringarna på behovens. Denna *tröghet* hos traditionerna, som är en följd av beskaffenheten hos samspelet mellan mikrorörelser (de sociala rörelserna på individnivå) och makrorörelser (de sociala rörelserna på samhällsnivå), är en av traditionernas viktigaste egenskaper. Det är denna tröghet som, tillsammans med autonomi, ger traditionerna deras sociala betydelse. Eftersom historien, d.v.s. den för ett samhälle gemensamma historien, har sin grund huvudsakligen i traditionerna har historien alltså sin grund i bl.a. social tröghet.

2.2.2.2. Rörelser mot mål som bestäms av lagar

Av de rörelser som inte bestäms av de individer som utför dem är, efter de rörelser som bestäms av traditionerna, de rörelser som bestäms av de juridiska lagarna förmodligen de viktigaste för ett samhälles bestånd.

Lagarna är på många sätt traditionernas motsats. Medan traditionerna växer fram ur och

förändras genom ett komplext självorganiserande samspel mellan de individer vars liv de styr är lagarna ett resultat av medvetna beslut och avsiktliga handlingar.

En anmärkning: Offentlig och ritualiserad konfliktlösning, t.ex. i en domstol, kan bygga såväl på lagar som på traditioner eller på någon kombination av dem. Medan en av statsmakten instiftad samling lagar spelar den helt dominerande rollen inom rättsskipningen i de länder som har präglats av den franska upplysningens rationalitetsideal, t.ex. Sverige, är traditionen, i form av tidigare rättsfall och i form av domarens/juryns känsla för moralens och andra relevanta traditioners krav, av central betydelse för anglosaxiskt rättsväsende.

Liksom mycket av traditionernas betydelse ligger i att de uppstår och förändras genom självreglerande processer ligger mycket av lagarnas betydelse i att de utgör en del av en målmedvetet frambringad ordning.

För att en process ska kunna ge upphov till en lag måste den vara målmedveten och avsiktsstyrd. Den behöver däremot varken vara förnuftsstyrd eller ha förnuftiga konsekvenser, d.v.s. ha för samhället i sin helhet långsiktigt gynnsamma effekter. Som erfarenheten så tydligt visar behöver lagarna varken bygga på god samhällsförståelse, ha allas bästa för ögonen, vara klara och motsägelsefria eller verka stabiliserande och utvecklande på samhället i sin helhet. Ja, de kan i själva verket vara hur kortsiktiga och oförnuftiga som helst utan att för den skull upphöra att vara lagar.

En lag är en rörelseinstruktion som har upprättats för ett visst samhälle och som anger hur individerna i detta samhälle ska röra sig eller, kanske snarare, inte röra sig i det och vad som händer om de inte följer dessa instruktioner. En lag utmärks alltså av följande saker: (1) den är en målmedvetet skapad regel, (2) den anger på ett explicit sätt vad som är ett brott mot den och vilket straff detta brott har och (3) den gäller utan undantag för alla individer som uppfyller tillämpningsvillkoren i den.

Det finns i princip inget som hindrar att det finns olika lagar för olika individer och grupper i samhället. Ett par exempel på detta är polisen, som har rätt att under fredstid använda mer våld än andra yrkeskårer, eftersom det är dess uppgift att se till att lagarna följs, och statschefen, som i sin egenskap av nationens högste representant har åtalsimmunitet i många länder, däribland Sverige.

För att det ska kunna finnas rörelseinstruktioner av denna typ i ett samhälle måste det finnas en *stat* i det, d.v.s. en institution som har rätt att uppställa regler för samhället i sin helhet och makt att tvinga alla individer i samhället att följa dessa regler.

Lag och stat är två sidor av samma sak. Det är staten som instiftar och upprätthåller lagarna. Om det inte finns någon stat så finns det inte heller några lagar. När statens makt över samhället ökar så ökar också lagarnas inflytande över det och när statens makt över samhället minskar så minskar också lagarnas inflytande över det. Det är lagarna som bestämmer arten och omfattningen hos statens makt över individerna i samhället. Liksom det inte kan finnas några lagar om det inte finns någon stat kan det inte finnas någon stat om det inte finns några lagar.

Det är ett välkänt förhållande att makt ofta utövas i statens namn trots att det inte finns några lagar till grund för maktutövningen. När detta sker är det inte staten som utövar makten, utan någon individ eller grupp som använder statens yttre former för att legitimera sin maktutövning. Av att makt utövas i statens namn utan att bygga på några lagar följer inget om de moraliska kvaliteterna hos denna maktutövning. Den kan vara både högre eller lägre än den moraliska kvaliteten hos laglig maktutövningen. Lagar är ett resultat av medvetna beslut. Dessa beslut behöver förvisso inte fattas på moraliska grunder. Att en rörelseinstruktion är en lag innebär följaktligen inte att den är moraliskt riktig.

Liksom lagar införs genom medvetna beslut så förändras och försvinner de också genom medvetna beslut. En lag påverkas inte direkt av hur de individer som är underkastade den förhåller sig till den. En lag som inte följs av någon alls kommer naturligtvis snart att försvinna, men den upphör inte vara en lag för att ingen bryr sig om den utan det gör den först när den avskaffas. De som är underkastade en lag kan påverka den indirekt genom att påverka det samhälle de lever i och därigenom de individer som fattar beslut om lagarna, t.ex. genom att utveckla ny teknik som gör lagarna verkningslösa eller genom att rösta fram en ny politisk majoritet. Detta är en viktig skillnad mellan lagarna och traditionerna. Traditionerna påverkas direkt av alla dem som följer dem eller inte följer dem. Så länge en tradition följs av de allra flesta är den immun mot påverkan från enskilda individer, men i samma stund som ingen följer den upphör den att existera.

I teorin finns det inga gränser för lagstiftningen. Det är i princip möjligt att stifta vilka lagar som

helst. I praktiken förhåller det sig emellertid annorlunda. Detta beror bl.a. på följande saker: (1) för att en lag ska kunna fungera som en rörelseinstruktion för samhället i sin helhet måste den kunna förstås av (så gott som) alla individer som lever i det, d.v.s. alla måste kunna förstå vad det är för rörelser som lagen påbjuder eller förbjuder, (2) lagens konsekvenser måste vara förutsägbara, d.v.s. samma överträdelse får inte leda till olika påföljder vid olika tillfällen, för olika gärningsmän eller i olika domstolar, och (3) de handlingsbegränsningar som lagen inför får inte vara så stora eller så opraktiska att brotten mot den blir så många att rättsväsendets resurser inte räcker till för att beivra dem. Många dåliga lagar har sitt upphov i lagstiftarnas bristande förståelse eller intresse för de praktiska gränserna hos deras teoretiska frihet.

Det finns givetvis många andra former av tvång än dem som utövas av traditionerna och lagarna, t.ex. det tvång som utgörs av våra personliga vanor, tvånget göra som alla andra (att klä sig som andra, att läsa samma böcker och lyssna på samma slags musik, att ägna sig åt samma fritidssysselsättningar etc.), de politiska, religiösa och filosofiska ideologiernas tvång och, inte minst, det tvång som utövas av naturen genom att vi måste anpassa oss till det rådande klimatet etc. samt lära oss att hushålla med knappa resurser. De sociala rörelser som formas genom dessa typer av tvång är självfallet av största betydelse för det mänskliga samhällets utveckling och bestånd.

Invändningar och förklaringar

1. Upprepa och härma

Huvuddragen i min teori om de sociala rörelserna kan sammanfattas på följande sätt:

- 1) För att en rörelse ska kunna bli social, d.v.s. ligga till grund för sociala strukturer, måste den kunna *upprepas* av andra individer än den individ/de individer som först utförde den.
- 2) För att en rörelse ska kunna upprepas av andra individer måste den ha en struktur som kan *uppfattas* av andra individer.
- 3) För att en rörelses struktur ska kunna uppfattas av andra individer måste den ha ett *mål* som kan uppfattas av andra individer.

En möjlig invändning mot detta resonemang är att det går att upprepa andra individers rörelser utan att veta något om vilka eventuella mål de har med dem. Ett lika vanligt som viktigt exempel

på detta är det lilla barnets härmande av sina föräldrar och andra människor i dess närhet.

Varje mänsklig rörelse utgör en del av ett större sammanhang. Detta gäller oavsett hur omfattande rörelsen än är och oavsett om den är social eller inte. En rörelses struktur är grundad i strukturen hos den situation där den uppstår och utförs. Den får den väsentliga delen av sin struktur från denna situation. Till denna situation hör bl.a. de fysiska och sociala förhållandena i den värld där rörelsen utförs, de personliga egenskaperna hos den individ som utför den, de avsikter hon har med den och de rörelser som hon har utfört tidigare i anslutning till denna rörelse, de rörelser som utförs av individerna i hennes närhet och de rörelser som dessa individer har utfört tidigare i anslutning till dessa rörelser etc. För att det ska gå att skilja en rörelse från alla övriga rörelser och andra skeenden som äger rum runt om den och sätta den i relation till det sammanhang som den ingår i måste man bl.a. veta vilket mål den har. Det är genom att ha kunskap om vilket mål en rörelseserie har som man kan identifiera vilka delrörelser (medel) som tillhör den och vilka som inte gör det. Denna kunskap förutsätter bl.a. att man kan uppfatta den individ som utför rörelsen som en målsökande individ, t.ex. som en människa. Utan kännedom om rörelsens mål kan man inte skilja den från det som äger rum runt om den och då kan man varken uppfatta strukturen hos rörelsen själv eller hos det sammanhang som den ingår i. Kännedom om en rörelses mål är därför en nyckel till kännedom om mänskliga rörelser och deras sammanhang.

Kunskap om målen eller avsikterna är ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för att vi ska kunna skilja en mänsklig rörelse från det som omger den. Det är nödvändigt för om vi inte har någon aning alls om målen kan vi inte skilja mänskliga rörelser från andra skeenden. Det är inte tillräckligt för alla mänskliga rörelser har ju inte något klart och bestämt mål och åtskilliga har inte något mål alls.

Det är i många fall möjligt att upprepa en annan individs rörelser utan att ha någon kunskap om hennes avsikter med dem. (Dock långt ifrån alltid, för många målsökande rörelser består av så många olika led och nivåer och tar så lång tid att utföra att man måste ha kunskap om deras mål för att kunna uppfatta dem som en sammanhängande helhet.) Men vad man då upprepar är rörelserna isolerade från sitt sammanhang. När en rörelse upprepas i isolering från sitt sociala sammanhang har den inte längre samma sociala funktion. När en rörelse upprepas i isolering från sitt sammanhang är det bara dess yttre gestalt som upprepas, inte dess inre struktur. När en rörelse inte längre har samma funktion är den inte längre samma rörelse. Den som sträcker fram

sin hand i avsikt att hälsa på någon utför en helt annan rörelse än den som sträcker fram sin hand mot någon utan att veta varför han gör det. Det som definierar en social rörelse är dess sociala funktion, inte dess yttre gestalt. De rörelser som upprepas i isolering från sitt sammanhang är således inte av samma slag som de rörelser de upprepar. Att det går att upprepa eller, som jag ska säga här, *härma* en rörelse utan att ha någon kännedom om dess mål utgör alltså ingen invändning mot huvudteorin.

Att upprepa en rörelse isolerad från sitt sammanhang kan jämföras med att upprepa ett ord utan att veta vad det betyder. Ja, det är i själva verket ett exempel på en sådan upprepning.

Att det är möjligt att härma rörelser utan att känna till det eventuella syftet med dem är emellertid av stor betydelse för att människor ska kunna bli delaktiga av ett socialt sammanhang och lära sig hantera de olika situationer som det består av. Det är bl.a. genom att härma som det lilla barnet tillägnar sig det sociala livets elementära former, som t.ex. uppförandenormer och språkregler. Om det först krävdes en förståelse av det vidare sammanhang som dessa former ingår i skulle barnet inte kunna lära sig dem. Det skulle åtminstone vara betydligt svårare och resultatet skulle med all säkerhet bli mycket sämre, eftersom det sociala livet inte skulle hinna få samma formativa inverkan på hjärnans utveckling då.

Med hjälp av detta svar kan vi klargöra innebörden av de upprepningar som diskuteras i denna uppsats litet bättre. Om vi med *härma* menar ett mer eller mindre exakt och fullständigt kopierande av en viss rörelsessekvens behöver en *upprepning* av en rörelsessekvens inte utgöra ett kopierande av den. En upprepning av en rörelse kan tvärtom till det yttre skilja sig mer eller mindre mycket från den rörelse som upprepas. Det väsentliga när man vill upprepa en rörelse är nämligen inte rörelsens yttre former utan vilket mål den har och hur dess inre struktur är relaterad till detta mål. Det är målet och den med detta mål förbundna inre strukturen som man upprepar, inte den yttre formen. Att försöka upprepa en rörelse genom att upprepa den yttre formen är inte bara opraktiskt utan dessutom i många fall kontraproduktivt, ja, t.o.m. farligt. Detta beror på att varje upprepning av en rörelse görs i ett nytt sammanhang som skiljer sig mer eller mindre mycket från det sammanhang där rörelsen först utfördes. För att framgångsrikt kunna upprepa en annan individs rörelser bör man tvärtom akta sig för att lägga sig för nära rörelsens yttre former. Ju bättre förståelse man har av rörelsens mål och struktur desto lättare kan man upprepa rörelsen på ett framgångsrikt sätt i ett nytt sammanhang. (Människans förmåga att urskilja mål-medel strukturerna hos andra människors handlingar utgör en väsentlig del av basen

för hennes sociala förmåga. Denna förmåga handlar i hög grad om att kunna avläsa känslor och behov hos andra människors beteenden.)

Ett enkelt exempel: Om målet är att ta sig från kajen till fyren kan det enklaste och säkraste sättet mycket väl vara att ta samma kurs som de andra seglarna, men om vindarna och strömmarna hinner ändra sig innan man kommer iväg måste man akta sig för att följa de andra utan istället välja sin egen kurs. Och på samma sätt är det i de flesta mänskliga sammanhang. Vi måste lära av andra, men vi kan inte leva likadant som de. Att lära av andra människor är att leva som en människa. Men att kopiera andra människor är inte att leva som de. Det är att inte leva alls.

Svaret på invändningen kan sammanfattas på följande sätt: (1) Varje rörelse är en del av ett sammanhang. För att man ska kunna upprepa en rörelse måste man kunna uppfatta det sammanhang som den är en del av. (2) Man kan upprepa en rörelse utan att känna dess mål, men vad man då gör är att upprepa rörelsen isolerad från sitt sammanhang. Det innebär att man upprepar rörelsen yttre form, inte dess inre struktur. För att kunna upprepa en rörelses inre struktur måste man känna dess mål.

2. Frågor rörande nya rörelser

Kan en ny rörelse, d.v.s. en rörelse som inte har utförts tidigare, aldrig få social betydelse i sig själv, d.v.s. utan att först upprepas? Och om så, varför kan en ny rörelse inte ha social betydelse i sig själv?

Om min teori för de sociala rörelserna är riktig ligger dessa rörelserns betydelse i att de formar, upprätthåller och omformar de sociala strukturerna hos samhället, d.v.s. de element hos samhället som är relativt oberoende av de enskilda individerna och äger en relativt hög grad av varaktighet. För att något sådant som en social struktur ska kunna utvecklas krävs relativt kontinuerliga insatser av relativt många individer under relativt lång tid. En enskild handling kan ligga till grund för ett handlingsmönster som i sin tur kan grunda en social struktur, men den kan inte bilda detta mönster på egen hand.

Denna teori om upprepningarna som det centrala elementet hos de sociala rörelserna (som en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för att målinriktade rörelser ska få varaktig social betydelse) måste givetvis utvecklas och preciseras på många punkter. Vad är en *ny* rörelse? När

ska en rörelse räknas som ny? När är en rörelse en upprepning av en annan rörelse och när är den det inte? Hur lik måste en rörelse vara en annan rörelse för att den ska vara en upprepning av den? I vilka avseenden måste en rörelse likna en annan rörelse för att den ska vara en upprepning av den? (Svårigheterna här accentueras givetvis av att vi inte bara eller först och främst kan rätta oss efter rörelsernas yttre attribut.) Vad är en social struktur? När utgör en serie upprepningar av en målinriktad rörelse en social struktur? O.s.v.

För att förstå betydelsen hos en ny målinriktad rörelse får vi inte heller glömma bort att rörelser kan ha många andra betydelser än den sociala.

3. Mer om rörelsetypologin

Rörelsetypologin ska varken uppfattas som fullständig eller som bestående av definitiva kategorier. Kanske finns det andra och viktigare kategorier av målinriktade rörelser än de som räknas upp i typologin, de kategorier som typologin rymmer kan kanske ersättas med andra kategorier eller avgränsas på andra sätt och de målinriktade rörelser som typologin försöker kategorisera kan kanske inte alltid hänföras till bara en kategori.

En av de invändningar som kan riktas mot typologin är att den verkar utesluta möjligheten att man av egen fri vilja kan välja ett nytt mål. De mål man väljer att röra sig mot eller inte röra sig mot är som typologin är konstruerad alltid mål som någon annan har rört sig mot tidigare.

Vilka är förutsättningarna för ett fritt val? Är man fri att välja ett helt nytt mål som ingen har prövat förut och vars innebörd och konsekvenser ingen följaktligen vet någonting om? Handlar det om valfrihet när man väljer ett sådant mål eller handlar det kanske snarare om det nya och okändas svåremotståndliga lockelse, om tvånget att pröva det som inte har prövats tidigare eller om de gåtfulla mekanismerna hos kreativiteten som tvingar oss att följa våra ingivelser så långt vi kan?

Uppkomsten av ett helt nytt mål kan fattas som ett resultat av en kreativ insats. (Om man tycker att detta förklarar något beror kanske mest på en själv.) På det kreativa planet befinner vi oss bortom frihet och tvång. Det är kanske detta som gör kreativiteten till ett så lockande och fascinerande fenomen och som förklarar varför den kreativa individen i så hög grad är ointresserad av de aspekter av livet som ligger utanför den skapande sfären.

Om det finns gudomliga varelser måste vi tänka oss dem som skapande.

Man kan argumentera för att ett fritt val förutsätter förnuftsmässigt gripbara alternativ och att ett alternativ för att vara förnuftsmässigt gripbart måste ha prövats förut på något sätt. Mot detta kan man i sin tur invända att det finns andra sätt att pröva nya handlingsalternativ på än genom att handla. Man kan analysera handlingsalternativets möjligheter och risker i tankarna eller försöka föreställa sig att man utför handlingen på ett visst sätt i en viss situation och se vad detta leder till. På basis av dessa analyser och tankeexperiment kan man sedan besluta sig för om man ska pröva handlingen i verkligheten eller inte. Men vad är förutsättningen för att man ska kunna förstå (= tänka sig) innebörden av ett visst handlingsalternativ och kunna föreställa sig (= tänka sig) vilka konsekvenser det kan få? Svaret eller åtminstone en väsentlig del av det är *erfarenheten*, d.v.s. att man har lärt sig hur världen fungerar genom att man har utfört liknande handlingar tidigare och att man kan göra jämförelser med liknande handlingar som har utförts av andra individer.

Det finns m.a.o. inga rent popperianska djur. Ett rent popperianskt djur kan varken förstå världen eller sig själv. Världen och den position man har i den kan man bara förstå genom fysisk aktivitet eller handling. Det är först när barnet har slagit sig som det på allvar förstår att världen är hård. Det är först när barnet konfronteras med en annan människas starkare vilja som det inser att det finns andra människor i världen som man måste ta hänsyn till och respektera; det är först när andra människor sätter stopp för barnets rörelser som det kan utvecklas till en moralisk varelse.

4. Fria och påtvingade val

Samhället bygger inte på rationella överväganden och beslut, inte på planering och planmässigt handlande, utan på att människor gör som andra gör eller, mer bestämt, på att enskilda individer iakttar och lär av andra individer och upprepar vissa av deras målinriktade rörelser. Traditionerna är ett viktigt exempel på dessa upprepningar. (Två exempel på särskilt viktiga traditioner är moralen och språket.) Men för att en tradition ska kunna fortleva måste tillräckligt många individer i det samhälle där den finns tycka att den fyller en så pass viktig funktion i deras liv att den inte kan undvaras eller ersättas med något annat. Något som spelar en stor roll för att tillräckligt många individer ska tycka att en tradition gör detta och alltså fortsätta att följa den är att de inte känner sig alltför hårt bundna till traditionen utan upplever att de i åtminstone någon utsträckning själva kan bestämma om de ska följa den eller inte och hur de ska göra det. Det är av

stor betydelse för en traditions vitalitet att de som upprätthåller den upplever att de gör det för att de själva vill det och inte för att yttre makter (sociala konventioner, lagar, moraliska auktoriteter etc.) tvingar dem till det. Unga människor gör ofta uppror mot rådande konventioner och traditioner just därför att de upplever dem som påtvingade av vuxenvärlden, men när de blir äldre och själva bildar familj och traditionerna inte längre utgör ett hinder för dem utan tvärtom kan fungera som ett viktigt stöd i barnuppfostran m.m. brukar de som regel mer eller mindre spontant ochoreflekterat att ändra inställning till dem och frivilligt börja följa dem igen. Ingenting är naturligare eller riktigare än denna utveckling.

Den till övervägande del negativa inställningen till traditionella livsformer och synsätt hos den offentliga kulturens företrädare (journalister, tv-folk, författare, skådespelare, tjänstemän inom kultursektorn etc.) i de västerländska demokratierna har huvudsakligen andra motiv än behovet av frigörelse och självständighet. Till viss del bygger denna inställning på en känsla av överlägsenhet, av att ha större insikter och en högre moral än det osjälvständiga, fördomsfulla och traditionsbundna folket. Men en annan och förmodligen viktigare orsak är de starka band som finns mellan kulturföreträdarna och den politiska makten. De socialt ambitiösa politikerna i den moderna demokratin ogillar traditionerna eftersom de begränsar deras rörelsefrihet. Genom att erbjuda kulturföreträdarna lockande positioner och privilegier av olika slag kan den politiska makten göra dem till instrument i sin kamp mot traditionerna. En tredje viktig orsak ligger i själva den offentliga position som kulturföreträdarna har. Om man har byggt sin offentliga person och sin mediakarriär på radikala åsikter och utspel av olika slag, på kritik av traditioner och auktoritetstrots etc., är det mycket svårare att moderera dessa överdrifter när man blir äldre, d.v.s. att utvecklas och mogna på det sätt som de flesta andra människor gör. Det är en sak att vara rebell, men man ska vara det för sakens skull, inte för sin egen och fr.a. ska man veta varför man är det.

Men innebär inte detta att accepterandet av traditionerna blir beroende av fria val snarare än av påtvingade? Det finns som sagt inte någon skarp gräns mellan fria och påtvingade val. Det finns nämligen varken någon total frihet eller total ofrihet. Det är detta faktum som gör mycket av den filosofiska diskussionen om determinism och indeterminism verklighetsfrämmande och ointressant. Vad som finns är ett större eller mindre antal mer eller mindre lämpliga och tilltalande valmöjligheter. (De begränsningar som ett val är underkastade är f.ö. en förutsättning för att det ska vara möjligt. Om vi tänker oss en valsituation utan några begränsningar alls måste

vi tänka oss en valsituation utan några orienteringspunkter. Ett val definieras av sina begränsningar.) Dessutom är vår upplevelse av denna gräns mellan frihet och tvång av diverse personliga skäl ofta ännu oskarpare än vad den är i verkligheten, d.v.s. än hur en utomstående betraktare med god människokunskap skulle uppfatta den. Låt mig därför svara såhär: att välja att följa en tradition för att man känner sig tvungen att göra det (av hänsyn till familjen etc.) är att välja friare än om man väljer att göra det för att man vet att man blir bestraffad av traditionens försvarare om man vägrar att göra det, men det är samtidigt att välja mindre fritt än om man inte har några känslomässiga band alls till traditionen. Ju mindre ett val angår oss, ju svagare våra känslor är inför de alternativ som står oss till buds, desto friare kan vi förhålla oss till det, men desto svårare blir det också för oss att bestämma vad vi ska göra och att genomföra det, eftersom det inte finns några känslor och värderingar som orienterar oss och driver oss framåt, inte finns något som säger oss vad som betyder något och vad som inte gör det och varför. Det finns inte några mänskliga värden i en absolut frihet.

5. Staten som konkurrensfördel

Kan ett samhälle klara sig utan lagar? Ja, eftersom det finns (små) samhällen utan någon stat kan det finnas samhällen utan några lagar. Problemet är att om ett samhälle utvecklar en stat får det (stora) konkurrensfördelar i förhållande till sina grannar. Detta beror för det första på att staten genom lagstiftning och rättskipning kan skapa enklare, lättöverskådligare och pålitligare regler för den sociala interaktionen i samhället. Detta ökar samhällsinvånarnas möjligheter att handla långsiktigt och att samarbeta med varandra, vilket i sin tur ökar deras möjligheter att få avkastning på sitt handlande. Lämpligt utformade lagar och opartiska och oberoende domstolar bidrar mycket till att göra ett samhälle rikare och mera välmående. Denna utveckling kan givetvis även gynna invånarna i angränsande samhällen. Däremot innebär den ofta ett hot mot dessa samhällens självständiga existens och därmed mot de individer som har de ledande positionerna i dem. För det andra beror det på att staten i kraft av sin våldsmakt kan tvinga samhällsinvånarna att göra olika slags uppoffringar för det gemensamma bästa eller, vilket väl lika ofta är fallet, för de politiska ledarnas bästa. Staten kan t.ex. tvinga invånarna att tjänstgöra i en statlig militärorganisation eller att på ekonomisk väg bidra till att utveckla och underhålla en sådan organisation. Det samhälle som har tillgång till en stark och välorganiserad militär har en stor och påtaglig fördel i konkurrensen med andra samhällen. Statens uppkomst och utveckling är nära förbunden med samhällenas konkurrens med varandra.

För att en stat ska kunna tvinga invånarna att göra militärtjänst och alltså vara beredda att offra kraft och hälsa för de mål staten ställer upp måste vinsterna av detta offer vara i paritet med riskerna. Om vinsterna inte är tillräckligt höga eller säkra kommer tvånget att framkalla ett motstånd hos invånarna som riskerar att försvaga statens makt. Ett sätt som en militärorganisation kan betala sig på är genom att man använder den för att erövra svagare grannsamhällen och lägga beslag på deras tillgångar. Ett annat sätt som en militärorganisation kan betala sig på är som ett skydd mot en dylik aggression. Detta är en av de viktigaste mekanismerna bakom statens uppkomst. När ett samhälle utvecklar en stat ökar detta riskerna för de angränsande samhällena så mycket att kostnaderna för att inte ha en stat blir större än kostnaderna för att ha en. När alla samhällen har en stat ökar det kostnaderna för aggressioner mellan samhällena så mycket att de kommer att inrikta sin militära organisation mer på försvar än på anfall. I en värld där människor är främmande för varandra p.g.a. av skillnader i språk, hudfärg, religion etc. kommer ett starkt militärt försvar alltid att vara en förutsättning för fredlig samexistens. Denna fredliga samexistens kan sedan leda till att man successivt fäster allt mindre vikt vid de olika fysiska och kulturella skillnaderna mellan samhällena och att behovet av ett militärt försvar mot det främmande således försvagas och till slut kanske t.o.m. försvinner. För mänsklighetens del är detta knappast något som kommer att ske inom överskådlig tid.

6. Några ytterligare anmärkningar om relationen mellan traditioner och lagar

Vad kan traditionerna göra och vad kan de inte göra? Vad kan lagarna göra och vad kan de inte göra? Hur kan traditionerna och lagarna komplettera varandra? Vilka konflikter kan uppstå mellan dem?

Det finns ett antal relationer mellan de sociala rörelserna som är av särskilt stor betydelse för samhället. En av dessa är relationen mellan rörelser mot mål som bestäms av de individer som försöker uppnå dem och rörelsen mot mål som inte bestäms av de individer som försöker uppnå dem, d.v.s. relationen mellan valfrihet och tvång. En annan är relationen mellan två typer av rörelser inom den senare av dessa båda kategorier, nämligen relationen mellan rörelser mot mål som bestäms av traditioner och rörelser mot mål som bestäms av lagar. Mycket av det som sker i ett samhälle, hur det utvecklas och om det utvecklas i positiv eller negativ riktning, t.ex. om välståndet och ordningen i det ökar eller minskar, beror på hur samspelet mellan dessa båda sistnämnda typer av rörelser fungerar.

Traditionernas inneboende tröghet, som är en följd av att de inte påverkas av några förändringar hos de målmedvetna rörelserna så länge dessa enbart uppträder hos isolerade individer eller vid isolerade tillfällen utan först när de har spridits till tillräckligt många individer och upprepat tillräckligt ofta (vad som utgör ett tillräckligt stort antal individer eller ett tillräckligt stort antal upprepningar beror givetvis på en mängd olika faktorer, som t.ex. på hur utbredd traditionen är och hur stor betydelse den har för samhället), leder till att de kan verka konserverande dels i en stabiliserande och positiv mening och dels i en utvecklingshämmande och negativ mening.

Genom sin inneboende tröghet förhindrar eller försvårar (fördyrar) traditionerna en stor mängd lokala målsökande rörelser (t.ex. rörelser som står i konflikt med etablerade traditioner eller utgör socialt betydelselösa men kanske individuellt betydelsefulla variationer på dem) från att spridas och påverka samhället i sin helhet. Detta bidrar till att bevara eller stärka den kulturella gemenskapen i samhället och därmed också den sociala stabiliteten hos det, vilket i sin tur bidrar till att bevara eller öka förutsägbarheten hos de sociala skeendena i samhället och att göra det möjligt för de enskilda individerna att koordinera sina rörelser med varandra med en i samma mån ökad grad av enkelhet och säkerhet. Men bland alla lokala nyheter och variationer finns det givetvis också många nya värdefulla mål och nya och bättre sätt att uppnå de etablerade målen på. Om dessa nya mål och metoder är tillräckligt mycket bättre än de gamla (kan ge dem som försöker uppnå målen/tillämpa metoderna en tillräckligt stor fördel av något slag, t.ex. ekonomisk vinst) kommer de att upprepas igen, åtminstone kommer man att försöka upprepa dem, och ju fler gånger de upprepas desto större är chansen att de hinner spridas till så många individer att de inte längre kan stoppas av några traditioner. Men genom att traditionerna kan utgöra ett hinder även för nya idéer med hög produktiv potential kan de komma att verka hämmande på samhällets anpassningsförmåga. (Denna anpassningsförmåga har två olika aspekter: (1) att kunna anpassa samhället efter förändrade yttre förhållanden och (2) att kunna förändra de yttre förhållandena så att de passar samhället bättre.) Detta kan leda till att knappheten på resurser ökar i samhället, vilket i sin tur kan ge upphov till olika konflikter och ökad social instabilitet.

Lagarnas inneboende lättrorlighet, som är en följd av att de införs och avskaffas genom medvetet fattade beslut av en lagstiftande församling, som normalt består av ett i förhållande till antalet invånare i samhället mycket litet antal medlemmar och som i princip bara behöver bestå av en enda individ, t.ex. en kung, gör att de både kan anpassas mycket snabbt till förändrade förhållanden i samhället och införas utan några hänsyn alls till rådande samhällsförhållanden.

Lagarna kan således både lösa problem och skapa nya. En typ av problem som lagarna kan lösa är de som är förknippade med föråldrade och utvecklingshämmande traditioner. En vanlig orsak till att de skapar problem är motsatsvis att de motarbetar och försvagar fungerande traditioner eller försöker avskaffa föråldrade traditioner alltför snabbt.

Lagarnas och lagstiftningens huvudsakliga svaghet ligger i det avstånd som alltid finns mellan uppställandet av en medveten målsättning och realiserandet av den. Detta avstånd är för lagstiftningens del extra långt och hinderfyllt. Målsättningen med en lagstiftning kan vara oklart fattad eller motsägelsefullt formulerad, t.ex. för att den är ett resultat av en kompromiss mellan motstridiga viljor, kunskapen om den sociala verklighet som lagarna ska tillämpas i kan vara alltför otillräcklig eller behäftad med allvarliga missuppfattningar, lagstiftningsapparaten saknar kanske tillräcklig styrka för att ta sig hela vägen från förslag till beslut, ordningsmakten har kanske inte tillräckliga resurser eller en tillräckligt god organisation för att kunna upprätthålla den färdiga lagen och den dömande makten saknar kanske viljan eller förmågan att tillämpa den på ett korrekt (konsekvent och förutsägbart) sätt och även om både ordningsmakten och den dömande makten fungerar som de ska kan lagen visa sig få oväntade och oönskade konsekvenser på längre sikt o.s.v. Det finns således en mängd olika saker som kan hindra lagstiftarna från att frambringa den ordning de (tror att de) vill ha. Denna svaghet finns inte där det inte finns några medvetna målsättningar bakom ordningen. Den finns m.a.o. inte hos traditionerna.

Ju starkare ideologiskt och idealistiskt präglad politiken och därmed lagstiftningen är i ett samhälle desto större blir, generellt sett, avståndet mellan målsättning och måluppfyllelse i lagstiftningsarbetet och desto större blir därmed också risken att något går fel under processen. Eftersom den viktigaste enskilda orsaken till verklighetsfrämmande världsförbättrardrömmar är bristande kunskaper och människoerfarenhet har det i många samhällen varit en tradition att det är de äldre som sköter politiken och lagstiftningen.

Ett sätt för lagstiftarna att minska avståndet mellan målsättning och måluppnående är att hålla sig så nära de existerande traditionerna som möjligt, d.v.s. att låta lagarna bygga på traditionerna, att endast stifta nya lagar när ordning och förutsägbarhet inte kan åstadkommas på något annat sätt och att först och främst använda lagstiftningen för att underlätta traditionernas anpassning till nya förhållanden samt för att påskynda avvecklingen av traditioner som inte längre fyller någon positiv funktion i samhället. En av lagstiftningens viktigaste funktioner är att identifiera och avskaffa traditioner som har förlorat sin ursprungliga reciprocitet och istället för att på ett

ömsesidigt sätt koordinera olika individers handlingar med varandra används av en grupp som ett medel för att kontrollera någon annan. Avskaffandet av de gamla skråordningarna och införandet av religionsfrihet är ett par exempel på detta.

Vilken uppfattning man har om traditionerna och lagarna, om deras sociala betydelse och om samspelet mellan dem, säger mycket om ens uppfattning om människan och samhället. Demokratins genombrott har lett till att lagarnas betydelse har stärkts såväl i den politiska praktiken som på det samhällsteoretiska planet. Lagarna uppfattas i regel som en utvecklingsbefrämjande kraft i samhället medan traditionerna tvärtom ofta betraktas som utvecklingshämmande. Detta beror dels på att demokratin är ett lagstiftningspräglad politiskt system (dess i särklass viktigaste maktmedel är de genom ett formellt omröstningsförfarande instiftade lagarna) och dels på att den har vuxit fram i kamp mot ett mer traditionsstyrt politiskt system och därför av historiska skäl har en negativ inställning till traditionerna. Det är häri som en av demokratins största svagheter ligger. Om traditionerna utgör ett bärande element (det viktigaste bärande elementet) i samhället riskerar ett politiskt system som strävar efter att avskaffa traditionerna och ersätta dem med (rationellt konstruerade) lagar, istället för att acceptera dem och begränsa sig till att försöka modifiera och komplettera dem i den mån det behövs, att försvaga samhället och därigenom sig självt. När ett politiskt system av detta slag konfronteras med den ökade sociala instabilitet som en försvagning av traditionerna lätt ger upphov till kommer det p.g.a. sina historiska konflikter med traditionerna att vara starkt benäget att betrakta ytterligare lagstiftning som den enda möjliga lösningen på dessa problem, vilket i sin tur bara riskerar att förvärra problemen ytterligare.

Vi får aldrig glömma att demokratin, sitt självvalda namn till trots, lika litet som något annat politiskt system i historien syftar till att stärka de enskilda individernas frihet (d.v.s. deras oberoende av överhetliga makter) utan tvärtom till att organisera den politiska makten över dem på ett nytt sätt. Att demokratin använder lagar som maktmedel kan göra den mindre godtycklig än t.ex. en icke-konstitutionell monarki, men det kan också förvandla den till en totalitär stat där lagarna styr så gott som alla aspekter av invånarnas liv. En totalitär stat går inte att upprätta inom ramarna för ett system med personlig maktutövning, oavsett hur makthungriga de politiska ledarna i ett sådant system än är.

Krafterna bakom traditionerna och lagarna skiljer sig åt. Traditionerna formas och omformas av de behov och incitament som de enskilda individerna har, av deras kunskaper om den värld de

lever i och av de fysiska, biologiska, sociala etc. begränsningar de lever under. Dessa individuella förutsättningar stäms av mot varandra genom konkret social interaktion och det är på de punkter där det visar sig finnas tillräckligt stora överensstämmelser mellan ett tillräckligt stor antal individer som traditionerna kan uppstå och bestå.

Eftersom traditionerna till sin natur ligger bortom politikens räckvidd står politiken till sin natur i motsättning till traditionerna. Lagarna, som är ett politiskt maktmedel, kan inte skapa några traditioner. De kan försvaga eller förstöra dem och de kan tvinga dem att förändras på olika sätt men de kan inte frambringa dem.

Ju svagare traditionernas ställning är i ett samhälle desto större utrymme får staten för sin lagstiftning.

Den viktigaste reella maktbalansen i ett samhälle är den mellan traditionerna och staten.

När vi kräver vår frihet som medborgare i ett samhälle måste vi vara medvetna om att traditionerna är vårt starkaste skydd mot statens (politikernas) inblandning i vårt liv. Om vi varken kan acceptera traditionernas eller statens makt över vårt liv återstår det bara för oss att lämna samhället och leva som eremiter i ödemarken istället.

7. Traditionerna och marknaden

Det är en vanlig uppfattning hos såväl konservativa som liberaler att det finns en (skarp) motsättning mellan traditionerna och marknaden. För de konservativa är den fria marknaden en traditionsnerbrytande kraft. På marknaden har ingenting något värde i sig självt utan allting har ett pris och allting kan bytas mot något annat. När marknaden får bestämma måste det som inte lönar sig eller inte lönar sig tillräckligt mycket försvinna till förmån för det som lönar sig bättre. Samtidigt som de konservativa normalt inser behovet av en fri marknad och förstår dess välståndsskapande förmåga kräver de därför att marknaden ska hålla sig inom bestämda gränser och att marknadstänkandet inte får sprida sig till samhället i övrigt. Liberalerna å sin sida betraktar traditionerna som ett hinder för marknadens utveckling. Traditionerna används av de etablerade marknadsaktörerna för att göra det svårare för nya aktörer att etablera sig, för att motarbeta införandet av nya tillverkningsmetoder och affärsmetoder och för att hindra saluförandet nya varor och tjänster. Genom att hämma samhällets ekonomiska utveckling hindrar traditionerna,

som liberalerna ser det, det stora flertalet människor från att leva ett så bra liv som de annars hade kunnat göra.

Det är intressant att se hur vanliga dessa och andra liknande missuppfattningar är och hur sällan de ifrågasätts. I själva verket finns det inte några motsättningar mellan traditionerna och marknaden. Traditionerna och marknaden är tvärtom mycket nära förbundna med varandra. De styrs av likartade mekanismer, de spelar båda en fundamental roll för det mänskliga samhället och de är dessutom beroende av varandra på många sätt. (Ja, det går i realiteten inte att dra någon skarp gräns mellan dem. Detta framgår bl.a. av den betydelse som traditionerna spelar för att marknadsaktörerna ska kunna sluta avtal med varandra. Var marknaden börjar och slutar, hur ett giltigt avtal ser ut, vad som är ett fungerande betalningsmedel etc. är saker som är starkt traditionsberoende.) De konflikter som kan uppstå mellan traditionerna och marknaden är konflikter mellan företrädare för traditionerna respektive marknaden, inte mellan traditionerna och marknaden som sådana.

Såväl traditionerna som marknaden växer i idealfallet fram som ett resultat av ett samspel mellan (ett stort antal) självständigt agerande individer. Det som styr denna utveckling och bestämmer vad som blir en tradition och vilken ställning den får respektive vilken form marknaden antar och vilket utbud som kommer att finnas på den är hur väl de tillgängliga utvecklingsmöjligheterna under rådande förhållanden kan tillfredsställa individernas behov och önskningar. De möjligheter som tillfredsställer flest individers behov (av social koordination, stabilitet, utbyte etc.) bäst blir till dominerande traditioner och de produkter som tillfredsställer flest individers behov och önskningar snabbast, säkrast och billigast blir framgångsrika varor och tjänster. Detta innebär att de faktorer som bestämmer vilka dessa behov och önskningar är och som påverkar hur de yttrar sig i handling kommer att styra såväl traditionernas som marknadens utveckling.

En tradition kan betraktas som ett beteendemönster som har lyckats sprida sig till ett större antal av "köparna" på "traditionsmarknaden" och fått fäste hos dem därför att det i något viktigt avseende underlättar deras samspel med varandra. I takt med att ett beteendemönster sprids ökar dess förmåga att gynna det sociala samspelet och detta leder till att det finns allt mer att vinna på att acceptera det och allt mer att förlora på att inte göra det. Beteendemönstret kommer därför att spridas till ännu fler individer och så småningom utvecklas till en allmänt accepterad tradition. När sedan förhållandena i samhället av någon anledning förändras och traditionen inte längre fyller "traditionsmarknadens" krav måste den antingen anpassa sig till dessa nya krav eller riskera

att konkurreras ut av någon ny och bättre tradition. Vilket av detta som sker går inte att säga på förhand. Det enda som kan sägas på förhand är att något av det kommer att ske. Under den avgörande förutsättningen att "traditionsmarknaden" är fri. Men det är det som ofta är problemet. För marknaden är ju sällan fri. Detta gäller "traditionsmarknaden" i lika hög grad som den vanliga varu- och tjänstemarknaden. Regeln för alla marknader har historiskt sett snarare varit yttre kontroll än självstyrelse. Exempelen på kontroll av varu- och tjänstemarknaden är nästan hur många som helst: statliga prisregleringar, tullar, importförbud och exportförbud, subventioner av vissa produkter och straffskatter på andra, statliga monopol, skatteregler som gynnar etablerade storföretag och missgynnar nyetableringar och småföretag, statliga privilegier i form av ensamrätt på att framställa eller saluföra någon viss produkt eller i form av beslutanderätt över vem som får vara verksam inom ett visst område etc. Vad beträffar "traditionsmarknaden" är kontrollen kanske mindre uppenbar än inom varu- och tjänstemarknaden. Men det beror i så fall på att den betraktas som mer naturlig och utövas mindre direkt. I själva verket kontrolleras stora delar av "traditionsmarknaden" av en mängd olika intressegrupper som antingen på egen hand eller med statens hjälp upprätthåller ett slags monopol för sina egna traditioner. Ett historiskt viktigt exempel på detta är den kristna kyrkan. I det moderna samhället har kyrkan i stor utsträckning konkurrerats ut av socialstaten, som bl.a. med hjälp av ett statligt utbildningsväsende och diverse ideologiproducerande myndigheter och skattesubventionerade intresseorganisationer försöker tvinga på individerna vissa gemensamma värderingar (en s.k. värdegrund) och ett visst (hälsosamt, miljövänligt och jämlikt) levnadssätt. Genom sin stora makt kan organisationer som kyrkan eller staten införa nya levnadssätt uppifrån och tvinga människor att fortsätta följa gamla traditioner trots att de inte längre fungerar så bra som de gjorde förr.

Det som gör att traditionerna och marknaden kommer i konflikt med varandra, något de förvisso ofta gör, har alltså inte något med traditionernas eller marknadens egenskaper att göra. Det beror istället på att de mekanismer som får traditionerna och utbudet på varu- och tjänstemarknaden att anpassa sig efter människors individuella, komplexa och föränderliga behov har satts ur spel eller hämmats av någon eller några inflytelserika grupper som har ett intresse av att förhindra eller kontrollera de ständiga förändringarna och anpassningarna till nya (oberoende) förhållanden som är de fria marknadernas signum.

Precis som det är samma typer av mekanismer som gör att en vara eller tjänst säljer bra på en fri marknad som får en tradition att spridas och uppnå en stark ställning i ett fritt samhälle är det samma typer av mekanismer som sätter såväl varu- och tjänstemarknaden som

”traditionsmarknaden” ur spel. När staten t.ex. ger ett visst religiöst samfund monopol på den religiösa världsbilden och kontroll över all religionsundervisning sker samma sak på de religiösa traditionernas plan som när den ger ett företag eller en fackförening sådana legala och/eller ekonomiska privilegier att det gör det möjligt för dem att begränsa eller hindra konkurrensen från andra företag eller från oorganiserad arbetskraft. Det första som sker är att det uppstår konflikter mellan dem som gynnas respektive missgynnas av staten. Dessa konflikter kan inte hanteras av marknaden själv utan kräver ytterligare (kostsamma) insatser från staten. Istället för en marknadskonkurrens där människors behov och önskemål faller avgörandet får vi politiska konflikter där politiska intressen och politiskt inflytande avgör utgången. Det andra som sker är att det uppstår ett missförhållande mellan utbudet på den ofria eller ofullständigt fria ”traditionsmarknaden” eller varu- och tjänstemarknaden och människors behov och önsknings. Detta missförhållande blir så småningom så stort att det försvårar för samhället i sin helhet att anpassa sig till nya förhållanden, vilket i sin tur leder till att samhällets stabilitet och bestånd hotas. Denna utveckling illustreras tydligt av de socialistiska samhällsexperimenten i bl.a. Sovjetunionen. Dessa experiment innebar en långtgående kontroll inte bara av varu- och tjänstemarknaden utan kanske i ännu högre grad av ”traditionsmarknaden”. När traditionerna får konkurrera fritt med varandra om människors intresse finns det inte några institutionella konflikter eller inneboende motsättningar mellan traditionerna och marknaden.

Att överdriva motsättningarna mellan traditionerna och marknaden är också ett led i den politiska kampen mellan konservativa och liberaler. Detta är ingenting som någon av grupperna vinner på i längden, eftersom det bara gör motsättningarna mellan dem större än vad de verkligen är. Eftersom människan läggning av naturen är konservativ i många avseenden (att ändra på något som fungerar innebär inte bara en extra kostnad utan även en extra risk) finns det inget som i längden gynnar de konservativa värderingarna så mycket som det fria valet. Om människor får välja fritt så kommer de att välja att leva ett liv som domineras av traditionella värderingar. (Om människan inte vore konservativ av naturen skulle konservatismen sakna grund, eftersom konservatismen bygger på föreställningen om en mänsklig natur.) Till det de konservativa måste inse hör att traditionerna bevarar sin vitalitet och överlever genom att förändras eller, mer bestämt, genom att successivt och i små steg anpassa sig efter samhällsliga förändringar och förändringar hos människors behov och önsknings. När de konservativa försöker ”konservera” en tradition försvårar eller hindrar de denna anpassning. De konservativa måste därför bl.a. utveckla en tolerans mot de individer som avviker från de dominerande traditionerna, eftersom det är bland dessa avvikelser som traditionernas framtid kan ligga. Brotten mot en tradition kan

vara lika viktiga för dess överlevnad som troheten mot den. Vad de liberala måste inse är att friheten är ett medel, inte ett mål. Målet är det liv vi lever tillsammans med andra människor. Det självstyrande och självreglerande sociala livet. Detta liv är inte bara källan till allt gott utan det är också källan till vår mänsklighet och alltså till vår förmåga att värdera och att skilja mellan gott och ont. Även om det är den enskilda individen som är den moraliska agenten är det i och genom det sociala livet som hon blir och förblir en sådan.

Fördjupad diskussion av likheterna mellan traditionerna och marknaden

Det är samma mekanismer som styr processerna på traditionernas område som styr processerna på marknaden.

Varken traditionerna eller marknaden uppstår för att någon har beslutat att de ska göra det.

Varken det som sker på traditionernas område (deras etablering, samspelet mellan dem, deras anpassning till nya förhållanden, försvagningen av dem och deras slutliga försvinnande etc.) eller det som äger rum på marknaden (spelet mellan tillgång och efterfrågan, utbudets mångfald, prisbildningen etc.) styrs av någon överordnad plan. Det finns varken något övergripande mål för traditionerna eller för marknaden. Skeendena på båda dessa områden styrs tvärtom av samspelet eller, neutralare uttryckt, interaktionen mellan utövarna av traditionerna respektive agenterna på marknaden, d.v.s. de styrs av mänskliga individer i deras egenskap av villiga eller motvilliga, konservativa eller radikala traditionsutövare respektive pålitliga eller opålitliga, långsiktiga eller kortsiktiga köpare och säljare på marknaden.

Detta har bl.a. följande viktiga konsekvenser: (1) Att det är i deras egenskap av traditionsutövare och marknadsagenter som individerna påverkar skeendena på traditionernas respektive marknadens område innebär att dessa skeenden kommer att drivas av ett i förhållande till det antal individer som rör sig inom dessa områden mycket stort antal enskilda handlingar. Även om betydelsen hos var och en av dessa enskilda handlingarna kan variera åtskilligt såväl till kvalitet som till kvantitet saknar ingen av dem oavsett hur liten den än är helt betydelse. Varje handling som utförs inom något av dessa områden har ett i teorin identifierbart inflytande över skeendena på dem. (Det är häri som traditionernas och marknadens jämlikhet består, vilket f.ö. är den mest meningsfulla och produktiva form av jämlikhet som finns: alla individers alla handlingar har en betydelse och vilken denna betydelse är bestäms av deras samspel med andra individers

handlingar.) (2) Att alla handlingar inom traditionernas och marknadens område har någon betydelse för skeendena inom dem innebär i sin tur att den betydelse som varje enskild handling har är starkt begränsad, dels p.g.a. att det utförs ett så stort antal andra handlingar på samma nivå som den och dels p.g.a. att dess betydelse bestäms av alla dessa andra handlingar. Ju större samhället blir, d.v.s. ju fler invånare det får, och ju mer traditionerna och marknaden växer desto mer närmar sig de enskilda handlingarna den teoretiska punkt där deras betydelse är lika med noll, utan att i praktiken någonsin uppnå den.

Det är detta spel mellan ett mycket stort antal separata var för sig nästan men aldrig helt betydelselösa handlingar som förklarar vitaliteten, anpassningsförmågan och expansionskraften hos traditionerna och marknaden. Vilket i sin tur förklarar deras stora positiva betydelse för människan och samhället.

En annan faktor som är av stor betydelse för att man ska kunna förstå hur mekanismerna på traditionernas och marknadens område fungerar är den självständiga handlings- eller rörelseförmågan hos de individuella traditionsbärarna/marknadsagenterna.

Att handlingarna på traditionernas och marknadens område kan fungera som de gör beror på att de individer som utför dem äger ett betydande mått av självständig handlingsförmåga och i stor utsträckning kan handla oberoende av varandra. (Att man kan handla oberoende av andra innebär givetvis inte att man handlar opåverkad av dem.) Denna självständiga handlingsförmåga har flera viktiga och överraskande konsekvenser.

Det är p.g.a. att de individuella agenterna har självständig handlingsförmåga som var och en av deras handlingar har en betydelse. I den mån denna förmåga försvagas eller försvinner försvagas eller försvinner den sociala betydelsen hos deras handlingar. Den självständiga handlingsförmågan och det individuella oberoendet är således inte någon socialt nerbrytande kraft utan tvärtom en social uppbyggande. Detta beror på att alla traditionsbärare och marknadsagenter drivs av en uppsättning mer eller mindre likartade behov och incitament. Alla människor har samma grundläggande biologiska behov och vad beträffar de behov som är socialt eller kulturellt betingade är likheterna betydligt större än skillnaderna. Det är för att människor har samma eller likartade behov och vill ungefär samma saker som de kan samarbeta med varandra och komma i konflikt med varandra. Att det finns stora överensstämmelser mellan de enskilda individernas behov och incitament är en förutsättning för att det ska kunna finnas

verksamma traditioner och fungerande marknader.

Den överraskande konsekvensen av de individuella traditionsbärarnas och marknadsagenternas självständighet är att ju större denna är, d.v.s. i ju större utsträckning de kan handla oberoende av varandra och följaktligen i ju större utsträckning de själva kan bestämma när och hur de ska samarbeta med varandra, desto starkare blir traditionerna och marknaden, d.v.s. desto mindre beroende blir de av de enskilda individerna och deras handlingar. De enskilda individernas självständighet i förhållande till varandra är alltså en förutsättning för traditionernas och marknaden självständighet i förhållande till sina bärare och ju självständigare de enskilda individerna är desto självständigare blir traditionernas och marknadens ställning i förhållande till dem.

Tre nyckelfaktorer för att förstå traditionerna och marknaden:

- 1) de individuella traditionsbärarnas och marknadsagenternas förmåga att handla självständigt i förhållande till varandra,
- 2) det stora antalet enskilda handlingar som påverkar utvecklingen på traditionernas och marknadens område, och
- 3) den starkt begränsade betydelse som var och en av dessa handlingar har för utvecklingen på dessa områden.

En not om självorganiserande system

Marknaden, den fria marknaden, beskrivs ibland som ett självorganiserande system. Denna jämförelse har flera poänger men riskerar samtidigt att leda tankarna fel. En marknad, d.v.s. ett nätverk av planerade och oplanerade, genomförda och avbrutna, framgångsrika och misslyckade transaktioner, har inte några bestämda gränser och utgör inte någon sammanhängande enhet. Den är inte något annat och mer än summan av alla de många skiftade transaktionsaktiviteter som äger rum på den. Marknaden är inte ett system och det som sker på den är därför inte ett organiserande av något. En marknad är något på en gång mycket enklare och mer grundläggande än ett system. (Marknaden utgör däremot en förutsättning för många system – självorganiserande såväl som andra – och det finns många system som existerar på marknaden eller genom den.) Marknaden är de *externa* värdenas existensform. På marknaden åsätts varor och tjänster värden genom att en säljare och en köpare kommer överens om ett visst pris för varan eller tjänsten. Det vore av samma skäl som ovan missvisande att beskriva traditionerna som ett självorganiserande

system. Traditionerna kan f.ö. fattas som de *interna* värdenas existensform. Traditionernas värden är inneboende i traditionerna så länge dessa bibehåller sin vitalitet, d.v.s. så länge de följs av individer som har ett självständigt behov av att följa dem och som alltså inte följer dem bara för att något yttre makt tvingar dem att göra det.

Malmö, våren 2010

J. Å.